

Anarhizem kot revolucionarna utopija

Abstract

Anarchism as a Revolutionary Utopia

The article deals with research on anarchism through the analysis of utopias. The latter offer us a possibility to look through the prism of binary division on social and individualist anarchist currents, and therefore observe variety and diversity of anarchisms. Even though many attempts, mainly from classical anarchist thinkers, were made to avoid the label of utopian, utopias had an important impact on anarchist praxis-thought, either as a motivation for resistance or as a desire to experiment with an ideal society here and now. And it is precisely this point where various interpretations which cause many contradictions between diverse specters of anarchisms occur. But utopias also supplement, constantly redefine and question idea of anarchism and therefore build it in a vivid, changing thought of plurality, diversity and spontaneity. Through understanding of utopias, heterotopias and political theories, we will search the reasons for divisions between praxis and theory that, despite many efforts to overcome them, still manifest themselves through different approaches on the quest for freedom. Diverse revolts against hierarchies and restraints of power, which encompass all specters of people's lives, are quite different, but they always cross at the intersections that are marked with principles of antiauthoritarianism, mutual aid, solidarity and self-organization. Utopias in the revolts remain the place of infinite imagination, creativity and the unstoppable desire for freedom.

Keywords: anarchisms, utopias, revolutions

Daša Tepina graduated from sociology of culture and history and is a PhD student of sociology of culture at the Faculty of Arts in Ljubljana. (a.liberta@gmail.com)

Povzetek

Prispevek se ukvarja s proučevanjem anarhizmov skozi analizo utopij, prek katerih skozi prizmo binarne delitve na socialne in individualistične anarhistične tokove dobimo vpogled v raznolikost in mnogoterost anarhizmov. Utopije so kljub številnim prizadevanjem klasičnih anarhističnih mislecev, da se oznaki utopičnosti izognejo, zaznamovale anarhistično misel-prakso, bodisi kot motivacija za upor, bodisi kot želja po eksperimentiranju z idealno družbo tu in zdaj. Zato se ravno v tej točki pojavljajo različne interpretacije, ki pripomorejo k številnim kontradikcijam, ki jih najdemo med številnimi različicami anarhizmov in ki idejo dopolnjujejo, nenehno redefinirajo in izprašujejo ter jo s tem vsakič znova naredijo za živo, spreminjajočo se misel pluralnosti, raznolikosti in spontanosti. Skozi razumevanje utopij, heterotopij in političnih teorij se podajamo v iskanje vzrokov za razkole med praksami in teorijami, ki se kljub splošnemu prizadevanju za preseganje le-teh vseeno manifestirajo skozi različne pristope na poti iskanja svobode. Mnogoteri upori proti hierarhijam in sponam oblasti, ki zajemajo vse pore človeškega življenja, se tako sicer precej razlikujejo, vendar se prepletajo na stičiščih, ki jih zaznamujejo principi neavtoritarnosti, vzajemne pomoči, solidarnosti in samoorganizacije. Utopije pa v uporih ostajajo območje brezmejne domišljije, kreativnosti in neustavljive želje po osvoboditvi.

Ključne besede: anarhizmi, utopije, revolucije

Daša Tepina je diplomirana sociologinja kulture in zgodovine ter doktorska študentka sociologije kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani. (a.liberta@gmail.com)

Utopizem ima dolgo zgodovino in je bil osrednja misel na levici, dokler ni marksizem prevzel dominantne teoretske pozicije. Temu je sledila dolga hegemonija znanstvenega socializma, anarhizem pa je bil potisnjen na utopično stran (Reedy, 2002: 171). Znanstveni socializem je bil termin, ki ga marksisti niso uporabljali le zato, da bi vzpostavili ločnico z zgodnejšimi socialističnimi avtorji, kot so bili utopični socialisti¹ in pozneje anarhistični misleci,² temveč predvsem zato, da bi poudarili znanstvenost marksizma, oziroma bolj specifično, idejo historičnega razvoja, na katerem se je le-ta utemeljeval. Kot zapiše Rosa Luksemburg, je bila »največja pridobitev v razvoju razrednega boja proletariata odkritje, da išče v ekonomskih odnosih kapitalistične družbe oporne točke za uresničevanje socializma. Tako se je socializem spremenil iz ideala, ki je človeštvu tisočletja lebdel pred očmi, v zgodovinsko nujnost.« (Luxemburg, 1977: 89)

Proučevanje utopij ni uporabno le za razumevanje odnosa marksistov do anarhistične misli, temveč tudi za analizo same anarhistične misli, saj je razumevanje utopij ena od polemik v anarhističnem gibanju. Ločnica med individualističnimi in socialnimi tokovi anarhizma, ki jo bomo za potrebe razumevanja koncepta utopij v anarhistični misli uporabljali v nadaljevanju, sicer pomeni grobo poenostavitev tendenc, ki se v mnogoterih praksah pogosto zlivajo, vendar pa se prisotnosti in obstoju elementov te ločnice ne moremo izogniti.³ V različnih oblikah se namreč pojavlja že od razcveta anarhističnih idej v 19. stoletju in se vleče vse do danes. Izhaja iz izhodiščnih razlik v anarhistični misli, torej drugačne paradigme osvoboditve in organiziranja, za katere menim, da so posledice pretežno individualne oziroma kolektivne perspektive. V članku me tako zanima, ali lahko spremljamo izvor razhajanja med organiziranimi in spontanimi anarhističnimi oblikami povezovanja skozi prizmo kolektivnosti in individualnosti.

Tako se sprašujem, ali se v anarhistični misli do neke mere izpostavlja tudi delitev na utemeljeno, teoretsko-analitično klasično misel, ter utopično-spontano individualistično uporništvo. To delitev premislim skozi prizmo socialnega anarhizma, ki sledi klasični misli libertarnega komunizma ter individualnega anarhizma kot izraza spontanega, neformalno organiziranega dela anarhističnega gibanja.

Utopije v samem bistvu zaznamujejo temelje anarhističnega fenomena in prežemajo vse tokove anarhizmov, vendar pa v njih prihaja do razhajanj tudi na ravni interpretacije in (re)definiranja utopij. V nadaljevanju predvidevam, da tradicionalni, organiziran anarhizem utopije misli kot inspiracijo za družbene spremembe, medtem ko jih bolj spontani, neformalno organizirani kolektivi vidijo kot inspiracijo za preizkušanje in upor tukaj in zdaj. Pri tem je pomembno poudariti, da gre za kategorizacijo, s katero želim odpreti skromen vpogled v pluralno anarhistično gibanje, ki pa jo številne prakse mnogokrat tudi presegajo. Raznolikost anarhizmov tako sicer grobo posplošimo, vendar nam lahko te delitve pomagajo razumeti temeljne

¹ Denimo Francis Bacon, Comte de Saint-Simon, Robert Owen, Charles Fourier.

² Čeprav so se anarhisti izogibali označbi utopičnosti in tudi sami kritizirali utopične socialiste (prav tako kot denimo Marx), lahko v delih Proudhona, Kropotkina, Bakunina in drugih klasičnih anarhističnih avtorjev spremljamo razvoj utopičnih družbenih modelov, skladnih s temeljnimi načeli samoorganizacije, solidarnosti, vzajemne pomoči in antiavtoritarnosti.

³ Več o delitvah anarhizmov lahko preberemo v Bookchin (1997); Gelderloos (2007); Gordon (2008); Greaber (2011); Neal (2011); Schmidt in van der Walt (2009).

shizme ravno zaradi tistih delov gibanja, ki ostajajo razpršeni in delujoči vsak po svojih tirnicah. Ob tem lahko prek razumevanja utopij ugotovljamo tudi izvor izhodiščnih perspektiv anarhističnega delovanja, ki pri tradicionalnih anarhističnih idejah izhaja iz kolektivnosti, pri njenih bolj spontanih verzijah pa iz individualnosti.⁴ Z raziskovanjem te konceptualne razlike pa se odpira dimenzija tistega miselnega področja, kjer nastajajo tudi razločevanja med razumevanjem politične teorije in utopije. In prav ta razlika bo v fokusu našega nadaljnjega raziskovanja.

Socialni anarhisti⁵ verjamejo v nujnost revolucionarnega preobrata, v utopijah pa vidijo motivacijo za premik k dejanjem, ki bodo spodbudila temeljne družbene spremembe. Tako zanikajo utopičnost anarhizma predvsem na ravni zavračanja zaključenosti, nespremenljivosti modelov, ki jih lahko kreirajo utopizmi, vendar te vseeno vidijo kot vodilo sprememb. Takole zapiše Price: »Če želimo, da ljudje tvegajo svoja življenja in družine za temeljne spremembe, morajo biti socialni anarhisti sposobni predstaviti vizijo nove družbe, ki je mogoča, delujoča in vredna tveganja.« (Price, 2013: 15) Za socialne anarhiste je anarhizem skupek najvišjih vrednot in načel družbe, ki temeljijo na solidarnosti, vzajemni pomoči in decentraliziranem sodelovanju; brez oblasti, avtoritet, dominacije in prisile. Razumejo ga kot spreminjajoče se stanje družbe, ki se nenehno dopolnjuje in redefinira. Revolucija je zanje proces, ki je potreben za prelom s starimi strukturami, katerih ruševine bodo namenjene za gradnjo novega sveta. Tako so v britanski Anarhistični federaciji zapisali, da »revolucija ni dogodek, ampak proces, utopija pa potovanje, in ne cilj« (Anarchist Federation, 2013: 13). S tem izhodiščem gradijo alternativne oblike organiziranja (federacije, internacionale), ki jih razumejo kot orodja in področja možnosti za preizkušanje nehierarhičnih oblik združevanja, ki je temelj za gradnjo novih, svobodnejših odnosov in hkrati izraz bodoče antiavtoritarne družbe ter nosilec družbenih sprememb.

Tokovi individualističnega anarhizma⁶ se izražajo skozi številne in raznolike spontano ter neformalno oblikovane kolektivitete, ki večinoma izhajajo iz dvoma v prej opisan revolucionarni proces in predvsem v prelom in iščejo nova izhodišča, iz katerih bi bilo mogoče doseči svobodo in pravičnejšo družbeno ureditev. Ključni moment teh gibanj sta predvsem revolucija vsakdanjega življenja in ustvarjanje žepov upora tukaj in zdaj, v navezavi na vsakdanji upor proti obstoječim družbenim strukturam. Prek vzpostavljanja spontanih skupnosti se poskušajo izogibati kakršnikoli formalizaciji odnosov, s čimer želijo preprečiti rigidnost in birokratizacijo. V eni vidnejših sodobnih anarhističnih pobud CrimethInc. Ex-Workers' Collective so svoje videnje upora opisali: »Če se bomo tako ali tako borili, je najbolje, da se borimo za utopijo, v kateri naša življenja obsegajo vse, kar lahko ponudi kozmos.« (CrimethInc., 2008: 103)

Vse tokove anarhizma utopije dopolnjujejo in definirajo ne glede na to, ali utopije vidijo

⁴ Anarhistično gibanje prepletata pojma individualnost in kolektivnost, saj gibanje povezuje posameznika v kolektivno aktivnost. Osvoboditev kot osrednji element anarhizmov je proces stalnega spopadanja z oblastjo in dominacijo, kar posameznika poveže s kolektivno dimenzijo. Ob tem pa se temeljne kontradikcije pojavljajo pri razumevanju izhodiščne perspektive: od osebne k skupni oziroma od skupne k osebni izkušnji.

⁵ S terminom socialni anarhizem razumem organizirani del anarhističnega gibanja, ki sledi misli-praksi anarhokomunizma, anarhokolektivizma, anarhosindikalizma, platformizma, especifizma. Drugače od drugih tokov izhajajo iz premisleka, da družbenih sprememb ni mogoče dosežati z individualistično paradigmo.

⁶ Gre za tokove pod vplivov Stirnerja, Tuckerja, Libertada, Godwina, Thoureaja in bi jih danes lahko prepoznavali v anarhoprimitivizmu, crimethincovstvu, insurekcionalizmu.

kot inspiracijo za spremembe ali pa jih želijo z vsakodnevno prakso ustvarjati in živeti. V preteklosti so se različni anarhistični avtorji hoteli izogniti negativnemu, naivnemu prizvoku utopizma⁷ in s tem anarhizem vzpostaviti kot realno politično alternativo, toda v času novih družbenih gibanj v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja je ta težnja postopoma zbledela. Nastajati je začelo čedalje več skupin in pobud,⁸ ki so trdile, da temeljne družbene spremembe niso mogoče s prelomom s starimi strukturami, zato so začele raziskovati pot do svobode ravno z utopijami, ki so jih iskali in ustvarjali v vsakdanjem življenju v upor. Ena takšnih pobud je postavila v ospredje zagovor koncepta začasnih avtonomnih con, ki predvideva, da so bile revolucije v zgodovini neuspešne, ker pomenijo zaključenost, stalnost, konec domišljije, redefiniranja in prespraševanja, s čimer se svoboda čedalje bolj oddaljuje, zato vidijo moč v začasnih vstajah, ki se morajo dogajati vsak dan. Ti trenutki intenzivnosti in nenavadnosti po njihovem mnenju dajejo obliko in smisel vsemu življenju. Teorija začasnih avtonomnih con se bolj kot s čistim utopizmom ukvarja z obstoječimi in nastajajočimi situacijami. »Z uporabo različnih miselnih eksperimentov, utopijskih poetik, paranoičnega kriticisma itn. želimo razjasniti to kompleksno in nedokumentirano gibanje, določiti teoretični fokus njegovemu samozavedanju ter predlagati taktike, zasnovane na koherentnih in integriranih strategijah. Želimo biti porodničarji in pesniki tega gibanja, ne njihova 'avantgarda'.« (Wilson, 1997: 45)

Utopija kot iskra upora

Utopija kot termin se v humanizmu oblikuje kot izraz za idealno skupnost ali družbo, vzeto iz istoimenskega dela Thomasa Mora.⁹ Beseda utopija izhaja iz grščine in je sestavljena iz besed ou (ne) in topos (kraj, prostor), kar v prevodu pomeni »neprostor« oziroma »kraj, ki ga ni«. Pogosto se uporablja za označevanje nečesa, česar ni mogoče doseči; za idealen model, ki je v praksi skoraj neizvedljiv. Zato je zelo preprosto izpeljati tezo, da je utopija neobstoječi model, ki v svojem bistvu izključuje možnosti za njegovo realizacijo. Zato so utopični modeli mnogokrat označeni za neznanstvene, iracionalne in neizvedljive. Idealni družbeni modeli ne morejo biti splošni, kajti kar je za nekoga dober prostor, za koga drugega lahko pomeni relativno

⁷ Denimo Bakunin, Rocker, Proudhon, Most, Malatesta, ki v različnih kontekstih pejorativno uporabljajo termin utopije, predvsem pa so kritizirali utopične socialiste (zaradi izključujočih in zaključenih modelov družbe) in ga niso prepoznavali z anarhizmom. Takole pravi Kropotkin: »Metoda, ki jo uporablja anarhist, se popolnoma razlikuje od tiste, ki jo uporabljajo utopisti. Anarhist se ne zateka k metafizičnim izrazom.« (Kropotkin, 1986: 314)

⁸ V sedemdesetih letih se predvsem v Nemčiji oblikujejo majhne, spontane skupine s skupnim imenom avtonomni. Bili so najbolj izrazit primer splošnega razmaha skvotiranja po Evropi. Poleg teh prihaja tudi do začasnih zasedb in akcij, vezanih na koncept začasnih avtonomnih con Hakima Bay, kot so bile *Reclaim the Streets*, in ohlapnejših konceptov *free partyjev* in drugih oblik začasne rabe prostora. Prav tako nastajajo številne afinitetne skupine, ki se navezujejo na insurekcionalizem in anarhoprimitivizem, kot sta Earth Liberation Front, Animal Liberation Front, ter druge pretežno insurekcionalistične afinitetne skupine, ki so upor vodile z direktnimi akcijami kot potjo za ustvarjanje razpok v sistem oblasti in dominacije.

⁹ Navdih in premisleki o dovršenih družbenih oblikah se sicer niso začeli z Morom, on jih je le prvi poimenoval kot utopije. Zamislil si je kompleksen, samozadosten svet, postavljen na otok onkraj morja, kjer si skupnosti delijo kulturo in način življenja. V dialogu z idealistom Rafaelom jo opisuje kot kraj, kjer »so vsi bogati, čeprav nima nihče ničesar svojega – ali sploh obstaja kakšno večje bogastvo od radosti, mirnih misli in svobode od strahu?« (More, 1958: 200)

slab prostor. Tako je stvar perspektive, ali je idealen družbeni model utopija ali njena negativna različica – distopija¹⁰ (Schönpflug, 2008: 7–8).

Utopije so postavljene v različne časovne in prostorske dimenzije. Tako so lahko umeščene v preteklost in pomenijo zlato dobo, ki se je spridila, kot je pri religioznih utopijah denimo biblijski raj, iz katerega naj bi bili ljudje izgnani zaradi lastne nespametnosti. Druga dimenzija utopij je usmerjena v prihodnost in se lahko opisuje kot kraljestvo nebes ali v drugem kontekstu kot popolna komunistična družba, pri čemer obe izhajata iz zgodovinskih izkušenj, na podlagi katerih se stopa na pot do osvoboditve. Tretja alternativa pa so utopije, povezane s prostorom ter časom tukaj in zdaj, ki se jih lahko izvede s politično akcijo ali vzpostavljanjem utopičnih skupnosti (Reedy, 2002: 173). Te različice kažejo tudi glavno razliko med marksistično in anarhistično mislijo. Komunizem je tako mogoč v določenem zgodovinskem času, ki šele mora priti, medtem ko je za anarhiste idealna družba tista, ki se organizira brez avtoritet in je vedno v potencialnem obstoju »kot seme pod snegom, zakopano pod težo države« (Ward, 1973: 11).

Prespraševanje kolektivnega družbenega življenja je v zgodovini pripeljalo do iskanja skupnostnih modelov, ki bi bili najprimernejši za družbeno organiziranje in delovanje. Tako so se oblikovale različne oblike utopij; politične, ekonomske, zgodovinske, znanstvene, feministične itn., ki pa se mnogokrat med seboj prepletajo, saj večina zajema celotno družbeno delovanje, s čimer postavlja temelje idealnih družb na vseh ravneh.¹¹

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja vznikne nov val anarhističnega gibanja, v katerem so klasične revolucionarne anarhistične ideje¹² dopolnili številni poskusi realizacije anarhističnih principov v praksi,¹³ s čimer so se ponovno odkrivali vplivi individualističnih anarhističnih avtorjev, kar je v anarhizmu vneslo ideje spontanosti, užitka, trenutka upora in protikulture. Utopije so tako ostajale v središču anarhistične misli, saj gre za kritične ideje, ki spodkopavajo temelje obstoječih družbenih struktur. To pa naj bi sprožilo spremembe, katerih osnova je sodelovanje med svobodnimi posamezniki, brez oblasti in avtoritete. Tako so se shizme v kontekstu kritike »velikih ideologij« in hitro spreminjajoče se družbene realnosti ponovno pojavile pretežno na ravni povezovanja in organiziranja.

Ker je utopija hkrati kritika in alternativa obstoječi družbeni ureditvi, ima močno vlogo pri relativizaciji družbene realnosti. Povedano drugače, utopija ima zmožnost denaturalizacije realnosti. »Utopija je vedno kritika obstoječega stanja. Kaže na možnost alternativnega oziroma zamišljenega stanja, s čimer implicitno – včasih tudi eksplicitno – opozarja na tisto, kar je

¹⁰ Distopija označuje skupnost ali družbo, ki zbujajo odpor in grozo. Pogosto jih zaznamujejo naravne katastrofe, totalni sistemi, degradacija človeštva. Med najbolj znani distopiji spadata deli 1984 Georga Orwella in Krasni novi svet Aldoussa Huxleja.

¹¹ O utopičnih sistemih so pisali že v antiki, denimo Platon v *Državi*; pozneje pa poleg utopičnih socialistov tudi denimo Henry David Thoreau, ki je opisoval idealne družbe v svoji knjigi *Walden* in William Morris v utopiji *News from Nowhere*. Med sodobnejšimi anarhističnimi utopijami izstopata deli in utopiji Ursule Le Guin iz leta 1974 *The Dispossessed: An Ambiguous Utopia* in Roberta Nicholisa *Daily Life in Ngshi-Altai* iz leta 1977.

¹² Te so izhajale iz klasične misli anarhizma Bakunina, Kropotkina, Ruckerja idr., podkrepljene pa s praktičnimi primeri zgodovinskih izkušenj iz pariške komune, makhnovističnega gibanja, španske revolucije.

¹³ V novem družbenem kontekstu so se prakse iz širše družbene perspektive predstavile na raven iskanja in vzpostavljanja mnogoterih otokov svobode, denimo komun, socialnih centrov, skvotov itn.

narobe zdaj. Utopija deluje kot ogledalo (naše) sedanje družbe.« (Willemsen, 1997: 4) Zato imajo utopije zelo pomembno vlogo pri razvoju vrednot in napredka v družbi, kot je zapisal tudi Oscar Wilde: »Zemljevid sveta, ki ne vključuje Utopije, ni vredno niti ošiniti, saj izpušča tisto področje, na katerem Človeštvo vedno pristane ... Napredek je realizacija utopij.« (Wilde, 2001: 141)

Predvsem pa igrajo utopije pomembno vlogo v družbenih gibanjih, saj kritizirajo tako obstoječe stanje kot alternative, in so tako eden ključnih elementov zavzemanja za temeljne družbene spremembe. Po Hobsbawmu je za družbena gibanja utopizem nujen družbeni mehanizem, ki omogoča nadčloveške napore, brez katerih ne pride do temeljne spremembe. Prepričanost o zmožnosti realizacije svobode je temeljni pogoj za revolucionarno aktivnost. Omogoča namreč vzpostavitev revolucionarnih momentov, ki kažejo, da skoraj nobena temeljna družbena sprememba ni neuresničljiva (Hobsbawm, 2000: 190). Utopije prisilijo revolucionarje v premislek o tem, kaj želijo doseči in kako je mogoče doseči cilje (Kinna, 2005: 108). Utopije v zameno za unificiran moralni ideal tako obljublajo materialno in spiritualno zadovoljstvo, pa tudi socialno in ekonomsko enakost (Kinna, 2005: 98).

Za razumevanje utopij, kot jih mislim v nadaljevanju, pa je pomemben tudi Foucaultev pojem heterotopij. Foucault jih razume v prispodobi ogledala, v katerem je odsev neobstoječ, vendar pa odseva podobo, ki obstaja. »Ogledalo je, konec koncev, utopija, ker je prostor brez prostora. V ogledalu vidim sebe tam, kjer me ni, v nerealnem, virtualnem prostoru, ki se odpira za obzorjem; sem tam, kjer me ni, nekakšna senca, ki mi daje možnost videnja sebe, omogoči mi, da se vidim tam, kjer me ni: takšna je utopija ogledala.« (Foucault, 1984: 4) Heterotopija je, tako kot ogledalo, iluzija, ki hkrati odseva realnost in jo tudi kreira. Foucault postavi šest principov heterotopije: vedno obstajajo v vseh družbah kot prostori, ki združujejo tiste ljudi, ki odstopajo; imajo specifično funkcijo, ki pa jo družba lahko spreminja; na istem kraju združujejo več različnih, včasih tudi nekompatibilnih okolij; delujejo kot zareze v času in dosežejo največji razpon, ko ljudje, ki vanje vstopijo, absolutno prekinejo s tradicionalnim časom; niso svobodno dostopne, kot so javni prostori; imajo dve nasprotujoči si vlogi, ustvarjajo prostor iluzije, ki razkrije realne prostore ali pa ustvari nov realni prostor kot popolnega v primerjavi z drugimi realnimi prostori. »Ladja je heterotopija par excellence. V civilizacijah brez ladij se posušijo sanje, vohunjenje prevzame prostor pustolovščine in policija zasede mesto piratov.« (Foucault, 1984: 9)

Pri nadaljnji obravnavi utopij in njihovih funkcij prek delitve anarhističnega gibanja skozi prizmo socialnih in individualističnih perspektiv uporabljam Baumanovo razdelitev funkcij utopij. Bauman (1976: 13–17) razume utopije kot tiste, ki:

- relativizirajo sedanost, s čimer vzpostavljajo kritično držo in kritično aktivnost, ki lahko spremeni obstoječe stanje družbe,
- so tisti kulturni vidiki, v katerih se raziskujejo vse mogoče razsežnosti sedanosti. Utopije so izraz teorije in prakse in postavljajo vprašanje: »Kaj vse si lahko želim?«,
- imajo številne poti, ki lahko izhajajo iz obstoječe realnosti, z drugimi besedami relativizirajo prihodnost s številnimi možnostmi in kažejo, da iz sedanjega stanja ne vodi samo ena pot,
- imajo velikanski vpliv na dejanski tok zgodovinskih dogodkov. Podobe iz prihodnosti, ki vsebujejo utopične razsežnosti, pa se lahko uresničijo le kot izraz kolektivnih prizadevanj.

Anarhizem v kontekstu utopije in politične teorije

Utopične ideje so pogosto povezane s politično teorijo. Na tem mestu se osredinjamo na teorijo kot na skupek idej in premislov, ki so individualna stvar vsakega akterja kolektivnih družbenih aktivnosti. Individualna misel se steka in dopolnjuje skozi kolektivno prakso in ne more obstajati v vnaprej določenih okvirih znanosti in njene ekskluzivne vloge v družbi. Politična teorija izhaja iz številnih praks in je produkt kolektivitete njenih nosilcev, ki se postopoma konstituirajo in definirajo skozi procese nenehno spreminjajočih se idej in praks vseh vpletenih akterjev, ki vzpostavljajo in se učijo novih družbenih razmerij, ki temeljijo na solidarnosti, vzajemni pomoči, enakosti, prijateljstvu in iskanju svobode.

Utopijo lahko v tem kontekstu razumemo kot vodilo politične teorije in izhodišče za njen razvoj. Utopija je izraz domišljije, iskanja pravičnejšega, bolj izpopolnjenega življenja v idealnih družbenih organizacijah, ki hkrati ponuja kritiko obstoječih političnih oblik organiziranja in spodbuja premislek o novih, drugačnih oblikah delovanja. Imajo torej tudi mobilizacijski moment, s čimer so lahko vodila družbenih gibanj. Politična teorija kot izraz političnega premisleka o oblikah družbenega je tako premik od imaginacijskega razmisleka k realni analizi obstoječih razmer in iskanju novih političnih oblik. Politična teorija pa se od utopije razlikuje predvsem v svoji funkciji. Namen politične teorije sta razumevanje in kritika obstoječega, učenje ter predpostavljane prihajajočega dogajanja; medtem ko utopije zaobjemajo kritiko, podajajo alternative in so inspiracija. A politične teorije in utopije se velikokrat prepletajo, saj utopije omogočajo razvoj novih političnih teorij in iskanje drugačnih oblik političnega življenja in delovanja.

Anarhizem je v kontekstu iskanja svobodne družbe brez držav vedno vseboval utopično dimenzijo, vendar je bilo razumevanje in vključevanje utopij v anarhistično gibanje pogojeno z določenim obdobjem in konkretnimi družbenimi razmerami. Gordon (2009: 260) meni, da so utopije v anarhizmu vedno imele prevelik pomen, da bi jih lahko reducirali le na hipotetično vajo pri oblikovanju popolne družbe. Kot izdelek kolektivne mitologije gibanja za družbene spremembe je anarhistična utopija povezana z idejami socialne revolucije – anarhistične utopije so tako prostori, ustvarjeni z akcijami posameznikov in skupnosti, ki so vzeli zgodovino v svoje roke. Utopija v anarhističnih tokovih odpira s politično filozofijo in prakso premislek o organiziranju, povezovanju in kreiranju drugačnih družbenih razmerij. Tako se v teku kontinuiranega upiranja in boja proti oblasti tako na praktični kot teoretični ravni poudarja iskanje družbenega, ki bi bila najboljša oblika povezovanja posameznikov brez odnosov dominacije, pri čemer pa se seveda ideje in poti precej razlikujejo. Razumevanje organiziranja skozi utopijo vzpostavlja možnost, da emancipatorne organizacije niso omejene le na obstoječe načine, zato utopija odpira vrata alternativnim modelom organiziranja družbenega življenja onkraj avtoritet dominantnega sistema in tudi prikrite samodiscipline.

Razlika pa se kaže ravno na področju teoretske in praktične delitve, saj kljub prepletanju vseh ravni v anarhističnem miljeu ostajajo skupine, ki so bolj praktično-akcijsko naravnane, in kolektivi, ki so bolj emancipatorno- teoretičnega tipa. S to delitvijo so povezane tudi polemike na ravni organiziranja. Za spontane anarhistične skupnosti je udejanjanje utopij v praksah in bojih, ki ustvarjajo razpoke v kapitalističnem sistemu, osrednja metoda delovanja, saj menijo, da v globalni družbi ni ne časa ne prostora za revolucionarni prelom. Zato delovanje usmerjajo v bolj ali manj nenehne razpršene konfrontacije, ali pa se izogibajo družbenemu sistemu, v katerem živijo. Poudariti je treba, da se oba elementa kljub kontradiktornosti pogosto tudi

prepletata. V trenutnem delovanju vidijo nova polja za revolucionarno aktivnost. Z revolucijo vsakdanjega življenja se tako razlikujejo od klasičnih tokov anarhistične misli. Za zadnje je to posledica egoističnega, individualističnega izhodišča, ki škoduje anarhističnemu gibanju,¹⁴ njihove aktivnosti pa naj bi bile naivne in nepremišljene, ker naj bi tovrstno delovanje zlahka pozablja na širše družbene okvire, ki jih je nujno treba spremeniti, da bi ljudje lahko zaživel svobodno, brez prisile, avtoritete in hierarhijske. Ta polemika tako oblikuje dve različni obliki organiziranja: ena ostaja zvesta tradiciji in ohranja stabilne strukture organiziranja, ki so temeljne iztočnice za delovanje in gradnjo širših družbenih gibanj; druga pa ima obliko spontanosti, neformalnosti in naključnih vezi, ki so izraz drugačnih, svobodnejših razmerij.

Tako lahko rečemo, da je anarhizem preplet utopije in politične teorije, vendar pa različne anarhistične misli-prakse poudarjajo ene ali druge. Tako je politična teorija kot izraz razumevanja političnih okoliščin in premisleka o družbenih oblikah organiziranja posledica stalnih preizkusov v praksi, ki to teorijo vsakič znova redefinirajo. Klasični anarhisti bolj poudarjajo svojo misel kot politično teorijo, ki izhaja iz prakse, in želijo svoje ideje podpreti z raznovrstnimi zgodovinskimi in antropološkimi dokazi o obstoječih anarhističnih oblikah družbenega delovanja.¹⁵ Njihovo primarno vprašanje je iskanje najboljših oblik družbene ureditve, raziskovanje družbene organizacije, ki bi omogočala svobodo, enakost in pravičnost.¹⁶

Bolj individualistični anarhistični avtorji in kolektivi se več ukvarjajo z domišljijo in realizacijo kreativnih potencialov posameznika, iščejo in ustvarjajo številne utopije, ki jih preizkušajo v praksah skozi pretežno individualistično lečo v majhnih spreminjajočih se kolektivih v stalnem upor. Svojih praks ne posplošujejo na splošne družbene razmere, ne ponujajo širših družbenih alternativ, temveč nizajo primere, ki posameznika spodbudijo k iskanju alternativ in utopičnih dimenzij lastne kreacije. Ne postavljajo političnih teorij, ki so vnaprej določene oblike družbene organizacije, četudi je ta pravična, horizontalna, neavtoritarna, saj zanje take teorije omejujejo kreativnost in posameznikovo svobodo.

¹⁴ »Če anarhizem izgubi svojo socialno noto in kolektivističen cilj, če odplava v esteticizem, ekstazo, poželenje, pomanjkanje harmonije, v taoistični kvietizem in budistično odmaknjenost kot nadomestke za libertarni program, politiko in organizacijo, ne bo pripeljal do socialnih sprememb in revolucionarnih vizij, temveč do socialnega propada in zlovoljnega egoističnega upora.« (Bookchin, 1997: 67)

¹⁵ Klasični anarhistični teksti do neke mere vsebujejo utopično razsežnost, vendar so jo poudarjali predvsem kot sredstvo za doseg ciljev, torej preoblikovanje družbe v federacije skupnosti svobodnih komun, s čimer so se želeli izogniti konotaciji utopičnosti. Temu procesu iskanja poti, ki vodi do utopičnih sanj – svobodne in pravičnejše družbe – so dajali velik pomen, saj jim je že sama pot pomenila cilj (Malatesta, 1986: 446). Zato menijo, da mora organiziranje v revolucionarno aktivnost izhajati iz osnovnih anarhističnih načel. Z iskanjem antropoloških in historičnih primerov skupnosti, ki so obstajale in delovale po podobnih načelih, so klasični avtorji socialnega anarhizma želeli poudariti realno stran anarhizma, se otresti utopičnosti in svoje ideje predstaviti kot realne politične alternative. Prepoznavamo lahko, da so iskali utemeljena izhodišča, po katerih prihodnost ni izum anarhistov, temveč produkt nevidnega dela preteklosti. Proudhon denimo pravi: »Pod oblastnim aparatom, v senci političnih institucij, je družba ustvarjala svoj lastni organizem; to je samo po sebi ustvarjalo nov stroj, izraz svoje vitalnosti in samostojnosti.« (Proudhon, 1851) S poudarjanjem zgodovinskih izkušenj se želijo izogniti ustvarjanju utopičnih modelov, ki bi bili ključni za spremembe.

¹⁶ Kot primer navedimo brazilsko espezifistično federacijo Federação Anarquista do Rio de Janeiro, ki izhaja iz platformističnega premisleka in ga posodablja z uvajanjem novih modelov boja prek socialne in politične ravni ter idej družbenega vraščanja (*social insertion*). Ozko jedro militantov, ki je teoretsko enotno, na podlagi izkušenj iz družbenih bojev gradi analize in taktike interveniranja v družbeno realnost. Več glej v prevodu njihovih dokumentov v tej številki *Časopisa za kritiko znanosti*.

Individualistični anarhizem – utopija kot praksa

Individualističnega anarhizma se, tudi zaradi očitkov socialno anarhističnih tokov, drži ime utopičnega, velikokrat v pejorativnem pomenu. Utopija kot praksa je izhodišče sodobnega, individualističnega dela anarhističnega miljeja. Utopijo namreč razumejo kot nenehno spremenjajočo se aktivnost domišljije vsakega posameznika, kot poskus osvoboditve vseh spon in prepoznavanja lastnih potreb in iskanja načinov za njihovo realizacijo. Kolektiv CrimethInc. (2001: 118) o utopiji kot načinu življenja tako pravi: »Naša revolucija mora biti trenutna revolucija v našem vsakdanjem življenju ... Ključno je, da ne iščemo spremembe v imenu neke doktrine ali višjega cilja, temveč v imenu nas samih, tako da bomo lahko živeli polnejše življenje.« Individualistični anarhistični tokovi moment revolucionarnosti tako umestijo v sedanjost, medtem ko ga socialni anarhisti usmerjajo v dualnost revolucije in utopije. Individualni anarhizem prelomi s starejšimi strujami socialnega revolucionarnega anarhizma; njegova naloga ni več družbeno poučevanje, temveč vedno bolj filozofija in umetnost življenja oziroma življenjskega stila (Skirda, 2002: 71).

Gre za ustvarjanje politične kulture in življenja oziroma vzporedne realnosti in alternativ obstoječim oblikam neoliberalnega kapitalističnega sistema. Gordon (2008: 24) za lažje razumevanje anarhističnega miljeja in njegovih raznolikosti predlaga proučevanje anarhizma kot politične kulture, prek katere se izpostavijo specifične sodobnih anarhističnih struj. Večino anarhistov v sodobnih družbenih gibanjih (predvsem po alterglobalizacijskem gibanju) Graeber poimenuje anarhisti z 'malim a' (Graeber, 2011: 235). To so struje, ki se distancirajo od strogo ideoloških definicij in so osrednji v trenutni družbeno-politični dinamiki. Na drugi strani Graeber vidi anarhiste 'stare šole' oziroma anarhiste z 'velikim A', ki bi jih lahko opisali tudi kot smer socialnega anarhizma, ključno razliko pa Gordon najde prav v politični kulturi, torej v konkretnih aktivnostih, metodah organiziranja in političnem jeziku (Gordon, 2008: 24).

Gordon (2008: 17–20) pravi, da se anarhistični tokovi z 'malim a' pestro kulturno izražajo, kar lahko omogoča kratkoročno povezovanje, so kot laboratorij za preizkušanje drugačnih (intimnih) odnosov. Kulturno izražanje ima pomembno vlogo, saj se z njim artikulirajo individualne in kolektivne identitete v anarhističnem gibanju. Zunanji videz, kot sta stil oblačenja in pričeske, je pomemben kulturni označevalec, s čimer že ob prvem stiku izražajo drugačno DIY-kulturo in politiko, ne da bi jo zares morali pojasnjevati.¹⁷ V tem kontekstu so prav tako pomembne subverzivne prisvojitve kulturnih ikon oziroma kulturni *jamming*,¹⁸ ki reflektira situacionistično poglobljanje v *detournement*: podoba, sporočila ali artefakt, ki vzet iz konteksta ustvarja nov subverzivni pomen. Kot taktika gverilske komunikacije kulturni je *jamming* vse, od uličnega teatra do predelave oglasnih plakatov in medijskih potegavščin, ki pomensko radikalno preoblikujejo kulturne podobe in simbole v javni sferi. Na podlagi drugačnih kulturnih oblik pa se postopoma oblikujejo tudi drugačni življenjski stili, kot so komune, skvotiranje, urbano vrtničarstvo, začasne avtonomne cone in boji, ki izhajajo iz prefigurativne politike.

Sodobni spontani in neformalno organizirani kolektivi, ki jih umeščam med indivi-

¹⁷ Prav ta močni poudarek na samozadostnosti in avtonomiji, ki je zaznamovala kolektivitete in vse pore posameznikovega vsakdana s političnim, je postopoma zaradi svoje samoumevnosti vodil v svoje nasprotje – pasivizacijo, marginalizacijo in zatekanje v »apolitičnost«.

¹⁸ Izraz se je pojavil leta 1984 pri bandu Nagativland iz San Francisca.

dualistične oblike anarhizma, so prežeti tako s starejšimi vplivi Maxa Stirnerja,¹⁹ Alberta Libertada,²⁰ Benamina Tuckerja,²¹ Henrya Davida Thoreaja,²² in Williama Godwina,²³ kot tudi s sodobnejšimi tokovi, kot so anarhoprimitivizem,²⁴ insurekcionalizem²⁵ in ideje kolektiva CrimethInc..²⁶ V praksah, inspiriranih s temi idejami, se rojevajo nove taktike samozadostnosti (iskanje alternativnih energetskih virov, *dumpster diving*,²⁷ reappropriacija).

V širših družbenih gibanjih proti kapitalističnemu izkoriščanju se je individualni anarhizem srečeval s socialnim v skupnem boju proti privatizaciji in lastnini pod Proudhonovim sloganom 'lastnina je tatvina'. Vsakič, ko se izbrane alternative ustalijo, izolirajo ter z izmikanjem širšemu družbenemu kontekstu zapadejo v margino (kot so poudarjali tudi nekateri individualistični avtorji, na primer Bay, Black, zgodnji CrimethInc.), postajajo čedalje bolj ogrožene, predvsem pa jih rekuperirata država in kapital. Tako so se skvoti, skupnostni projekti in številne druge prakse vsakdanjika pogosto znašli na križišču rekuperacije in bojev za ohranjanje avtonomije in libertarnih principov, ki se izražajo v širših družbenih gibanjih. V takih trenutkih individualno

¹⁹ Stirner svojo misel, imenovano egoizem, utemeljuje v delu iz 1845 *Der Einzige und sein Eigentum* (Ego in njegova lastnina). Stirnerjev egoist odgovarja le samemu sebi in družbo kot organizem, odgovorno za svoje člane, razume kot popolnoma nepotrebno institucijo, ki za posameznika pomeni samo nove omejitve. Več v Stirner (1907).

²⁰ Libertad je s svojimi manifestnimi teksti zapisoval ideje, ki so izhajale iz individualnega iskanja svobode in učenja, prek katerega sta osvoboditev in emancipacija sploh mogoča. Menil je, da se je v boju za svobodo treba boriti tako navznoter kot navzven in jo nenehno braniti pred drugimi in pred samim seboj.

²¹ Tuckerjev individualizem izhaja iz razumevanja posameznika kot edinega pristojnega za odločanje o sebi in svojem življenju, kar pa je v nasprotju z državo in oblastjo, ki posamezniku onemogočeno odločanje in vplivanje na lastno delovanje in okolico. Več v Tucker (1926).

²² Thoreau je bil eden od začetnikov transcendentalizma in zagovornik individualizma, prek katerega posameznik odgovarja samemu sebi in tistemu, za kar misli, da je prav, saj nikakršno pravilo ali zakon ne more zagotoviti pravice. Več v Thoreau (1848).

²³ Godwin svojo filozofijo opredeli v delu *Enquiry* (Poizvedovanje), v katerem med drugim presprša oblast in avtoriteto ter ju ne obravnava kot samoumevni, temveč ju označi za slabi, če omejujeta posameznikovo presojo in njegov glas pri odločanju o skupnih zadevah. Več v Godwin (1842).

²⁴ Anarhoprimitivizem je delni naslednik naturalizma. Civilizacija je temeljni vir odtujenosti, trpljenja, neenakosti in dominacije. Eden vidnejših zagovornikov anarhoprimitivizma je John Zerzan, ki opozarja, da kakršnakoli družba, ki vsebuje logiko domestifikacije in zahteve po podreditvi vsega, kar jo obdaja, pomeni civilizacijo propada, saj uničuje vse okoli sebe. Ostro kritizira civilizacijo, mehanizacijo in tehnologijo, ki so posledice razvoja kulture, ki si podreja okolico. V to smer lahko umestimo tudi Hakim Baya in Bob Blacka. Več v Zerzan (2009).

²⁵ Insurekcionalizem je tok, ki spremlja anarhizem že od njegovega razcveta in izhaja iz koncepta propagande dejanj (*propaganda by deed*). V preteklosti se je deloma nanašal tudi na ilegalizem. Eden prepoznavnejših sodobnih insurekcionalističnih avtorjev je Alfredo Bonanno, ki je oster kritik organiziranega anarhizma, predvsem zaradi rigidnosti in birokratizacije starih struktur, ki so po njegovem mnenju same sebi namen. Predlaga organiziranje v obliki spontanih, neformalnih afinitetnih skupin akcije. Insurekcionalisti ne čakajo ali gradijo revolucije, temveč menijo, da ta že ves čas poteka. Ne želijo čakati in se nanašati na oddaljen model bodoče družbe, ampak opozarjajo, da se spremembe dogajajo v času, v katerem živimo. Več v Bonanno (1998).

²⁶ CrimethInc. je propagandni kolektiv iz ZDA, ki se opredeljuje kot način mišljenja in življenja. S tem nasprotuje kakršni koli instituciji *per se*. Njegov cilj je navdihniti ljudi, da aktivno prevzamejo nadzor nad svojimi življenji in postanejo ustvarjalci kulture in zgodovine, namesto da ostajajo le pasivni potrošniki.

²⁷ *Dumpster diving* bi lahko prevedli kot urbano nabiralništvo, ki zaobjema iskanje, reciklažo in trošenje dobrin (od odvržene hrane, oblek, pohištva itn.), ki jih v času hiperprodukcije mečemo stran, a so še vedno uporabne, uporabne ali jih

anarhistične smernice prestopajo meje in se približajo socialnim tokovom. Vendar pa temeljne razlike ostajajo v obliki organiziranja.

Po Baumanovi (1976) delitvi funkcij utopij bi lahko rekli, da individualni anarhisti razumejo utopije v kulturnih vidikih, v katerih raziskujejo vse mogoče razsežnosti sedanosti. Utopije so zanje tako izraz teorije in prakse. Utopije hkrati razumejo kot medij s številnimi potmi, ki lahko izhajajo iz obstoječe realnosti. Z drugimi besedami: s številnimi možnostmi relativizirajo prihodnost in prikažejo, da obstaja več potencialnih različic razvoja. Ti dve funkciji sta v delovanju in tekstih sodobnih individualnih anarhistov prevladujoči, saj poudarjata moment tukaj in zdaj.

Socialni anarhizem – utopija kot teorija

Če je individualni anarhizem utopija-praksa, smeri socialnih anarhistov razumem kot utopijo-teorijo. Anarhisti z 'velikim A' izhajajo iz utopij, ki so idealno-tipska podlaga nadaljnjih teoretskih razdelkov. Verjamejo v revolucionaren preobrat, ki ga gradijo z organizacijsko-političnimi strukturami, ki so izraz njihovih teoretskih predpostavk, izhajajočih iz zgodovinskih, socioloških, politoloških in antropoloških analiz izkušenj in premislekov. Ti teoretski premisleki pa ne sledijo klasičnemu ustvarjanju teorij prek preverljivosti in ovrgljivosti, temveč se nanašajo na prezrta znanja družbenih gibanj, iz katerih lahko, kakor z metodo militantnega raziskovanja pojasnjujejo v *Collectivo Situaciones* (2003), svet razumemo kot konkreten element situacij, prek katerih lahko šele spoznavamo univerzalno misel in vanjo interveniramo. Socialni tokovi anarhističnega gibanja ne poudarjajo toliko politične kulture in življenja, temveč pomen organiziranja kot osrednje točke človeškega povezovanja. Ker družbo razumejo kot celosten sistem oziroma sestavek njenih členov, je individualnost bolj prikrita in neizpostavljena.

Socialnim anarhistom se v kritikah²⁸ velikokrat očita ideološkost, birokratskost in dogmatičnost, saj naj njihovi koncepti ne bi vedno dopuščali popolnega razvoja posameznikove individualnosti in njegove svobode. Politične teorije, izhajajoče predvsem iz klasične anarhistične misli Mihaila Bakunina,²⁹ Petra Kropotkina, Errica Malateste,³⁰ Nestorja Makhna³¹ in Rudolfa

je mogoče predelati.²⁸ Denimo Black (1997); Bonanno (1977); *The Invisible Committee* (2007).

²⁹ Bakunin predstavlja smer anarhokolektivizma oziroma revolucionarnega anarhizma. Anarhizem razume kot socializem brez države, kot politiko socialne revolucije, ki teži k odpravi države in obstoječe ekonomije z namenom vzpostavitve svobodne organizacije ljudi, ki prihaja od spodaj. Družbo razume kot povezovanje ljudi prek majhnih svobodnih skupnosti – komun, povezanih v federacije komun, ki bi se povezovale v regije, regije v narode, narodi v internacionalna bratska združenja. Več o Bakuninu v Maksimoff (1953).

³⁰ Kropotkin in Malatesta sta med utemeljitelji anarhokomunizma, katerega predstave o svobodni družbeni ureditvi temeljijo na svobodi, solidarnosti in vzajemni pomoči, zasnovani na altruizmu. Za Malatesta je organizirana skupnost nujen pogoj za anarhistično delovanje. Organizacijo razume kot prakso sodelovanja in solidarnosti, kot naravni in potrební pogoj družbenega življenja. Organizacija je neizogibno dejstvo za vsakogar tako v človeški družbi na splošno, kakor v vsaki skupini ljudi, ki delujejo za doseg skupnega cilja. Več v Kropotkin (2009) in Malatesta (1986).

³¹ Platformizem je smer anarhokomunizma, ki je zrasla iz zgodovinske izkušnje in premislekov ukrajinskega anarhista Nestorja Makhna in drugih tamkajšnjih anarhistov, ki so po porazu Makhnove vojske prebegnili v Pariz. Temelje anarhizma veže na človeško odgovornost do soljudi, ki naj bi obstajala v katerem koli času in prostoru. Ta čut odgovornosti

Rockerja,³² v smereh socialnega anarhizma danes iščejo alternative sodobnim hierarhičnim in avtoritarnim oblikam družbenega organiziranja. Zanje je organizacija osnova za enakost in svobodo, nujen pogoj za doseg svobode, saj omogoči emancipatorno okolje, v katerem je potencialna realizacija individualne svobode sploh mogoča. Organizacijske strukture, ki jih ustvarjajo, so zanje izraz bodoče družbene organizacije. Tako želijo prek vsakodnevnih praks intervenirati v družbeno realnost. Te oblike organiziranja pa so pri socialnih anarhistih heterotopija oziroma odsev družbe. Utopija je v sodobnih tokovih anarhizma sprejeta, vendar je bolj kot ne izhodišče za revolucionarno aktivnost. Utopični modeli kot večplasten prikaz idealov, za katere se borijo, so zanje medij, s katerim se ljudem odpirajo vrata domišljije, ki je potrebna za premik.

Po Baumanovi (1976) delitvi funkcij utopij bi za socialni anarhizem lahko trdili, da poudarja predvsem močan vpliv utopij na dejanski tok zgodovinskih dogodkov ter da utopije relativizirajo sedanost, s čimer vzpostavljajo kritično držo in aktivnost, ki lahko spremeni sedanje stanje družbe. Zanje poleg propagandne funkcije tudi mobilizacijska dejavnost ustvarja možnosti za emancipacijo in boj za ideale. Utopija je v takem pogledu izhodišče za razvoj politične teorije, ki temelji na anarhističnih načelih. V povezavi s klasičnimi teksti iz 19. stoletja je tako nastala smer revolucionarnega anarhizma, za katero je kolektivna akcija moč za doseg temeljnih družbenih sprememb, ki lahko pripeljejo do svobodne družbe.

Anarhizem kot revolucionarna utopija

Anarhizmi nenehno nihajo med utopičnostjo in alternativno politično izbiro. Tako se ves čas soočajo z dihotomijo med ideali in njihovimi praktičnimi aplikacijami, ki jih želijo različni tokovi anarhizma presegati z različnimi modeli. Alternative, ki jih podajajo anarhizmi, so podobe, ki gradijo teorije v praksah, ob čemer se nenehno redefinirajo in preoblikujejo glede na potrebe, znanje in izkušnje posameznikov ter skupin. Stališča pa se razlikujejo predvsem v razumevanju časa in prostora razvoja teh alternativ. Utopije so za anarhiste problematične predvsem z vidika zaključenosti in izključevalnosti, ne glede na to, ali se nanašata na družbeni red ali na individualen razvoj, saj zaključenost sama po sebi predvideva nespremenljivost, s čimer nujno podreja poznejše generacije. William Godwin (1842) je tako trdil, da človek ne more biti popoln, zato se ves čas spreminja in napreduje, ter dodaja, da anarhistična ideja »ne le, da ne teži k popolnosti, temveč stoji v jasnem nasprotju z njo«.

Kljub temu, da sodobni anarhizem razume utopije kot rigidne, zaključene modele se še vedno spogleduje z utopijami, saj je redefinirani pojem inspiracija za vsakodnevne prakse in upore. Britanska Anarhistična federacija je zapisala: »Utopija ni nebeški raj na zemlji. Niti ni mitična Zlata doba. 'Drug' prostor je simboličen teritorij, ki izhaja iz revolucionarnega

je osnova za svobodo, socialno pravičnost, enakost in solidarnost za vse v družbeni organizaciji, ki temelji na svobodi in nehierarhičnosti. Več o Makhnu v Skirda (2007).

³² Rocker je eden vidnejših avtorjev anarhosindikalizma. Anarhizem je razumel kot svet svobodnih zvez vseh produkcijskih sil, zasnovanih na kooperativnem delu z namenom zadovoljevanja življenjskih potreb vsakega člana družbe. V nasprotju z nacionalnimi državami in njihovimi neživljenjskimi stroji političnih in birokratskih institucij si anarhisti želijo federacijo svobodnih skupnosti, povezanih s skupnimi ekonomskimi in socialnimi interesi, v katerih se zadeve urejajo z vzajemnim dogovorom in svobodno pogodbo. Več v Rocker (1988).

zavračanja sveta, ki temelji na nasilju, dominaciji, izkoriščanju in alienaciji. Ta utopija je odgovor na krizo humanistične misli. To je prostor, zaradi katerega bo mogoče organizirati upor in revolucionarizirati Revolucijo.« (Anarchist Federation, 2008: 14) Sodobni avtorji niso več tako kritični do utopij in se od njih niti ne poskušajo odmakniti, zato se utopičnost ideje tudi pri socialnih anarhistih ohrani. Prisotna je predvsem v premislekih o mogočih svobodnih družbenih ureditvah, kjer so se klasiki anarhistične misli posluževali utopičnih dimenzij. S tem utopija deluje kot miselni preizkus prakse, iz katere lahko gradimo teorijo. Utopija kot teorija je potemtakem pripomoček h gradnji politične teorije, ki se nenehno presprahuje v praksah in deluje kot izhodišče za upor, ter hkrati heterotopija v danem trenutku z načini organiziranja.

Drugače kot individualistični tokovi anarhizma se vpliv klasičnih avtorjev pojavlja v sodobnejših teoretskih tekstih socialnega anarhizma, ki pogosto izhajajo iz anarhističnih organizacij in federacij, ki ohranja klasično teoretsko anarhistično misel in jo aktualizira.³³

Pristopov do (ne)realnega utelešenja utopij je torej veliko. Za nekatere fikcija, za druge realnost v zgodovini ali sodobnosti, za tretje cilj. Vprašanje utopije v praksi je težje opredeljev koncept; utopija ni popolnoma mogoča, saj gre za popoln družbeni model. Družbeni modeli so vedno lahko zgolj približek utopiji, ne morejo pa se oblikovati kot njena popolna različica. »Gonilne utopije, življenjske krvi pristnih gibanj, ne moremo najti v knjigah ali celo v avantgardnih tezah elitnih filozofov, ki se žigosajo v tovarni prežvečenih idej kot pametni izmenski delavci ... Moč utopičnih konceptov se pomnoži natančno v tistem momentu, v katerem je predlagan, če se pojavi znotraj pristnih gibanj in ne postane le ideološka igračka fikcije.« (Bonanno, 1987/1988: 5). Delovanja utopije v praksi tako ni mogoče misliti v vnaprej predvidenih družbenih in zgodovinskih razmerah. Utopije so premisleki in kritike obstoječega družbenega reda ter hkrati ideje in želje različnih avtorjev, skupin in gibanj, ki jih skušajo uresničiti v resničnosti. Tako postanejo heterotopije, (ki jih na tem mestu ne mislimo striktno po Foucaultu), saj se najbolj približajo otočkom svobode, laboratorijem drugačnih družbenih razmerij, ki jih ustvarjajo družbena gibanja. Prav to pa tudi povezuje vse tokove anarhizma v družbeno gibanje, zunaj katerega anarhizem pravzaprav ne more obstajati. Razlikujejo se le po metodah in oblikah povezovanja. Utopije se lahko prakticirajo v manjših skupnostih s podobnimi interesnimi in idejnimi temelji. Poznamo veliko primerov tako stalnih kot začasnih skupnosti, ki ustvarjajo in preverjajo utopije v praksi, s čimer se do neke mere upirajo obstoječim družbenim strukturam in hkrati podajajo alternative.³⁴

Zato libertarne, anarhistične in sorodne antiavtoritarne utopije odpirajo vpogled v drugačne oblike delovanja, kjer se človek ne udejstvuje iz občutka dolžnosti, temveč z domišljijo uživa in realizira svoje kreativne potenciale, kjer ljubezen ne pozna konservativnih norm in zakonov. Domišljija in ustvarjalnost kot izhodišči utopij vodita posameznika v iskanju svobode in upor proti zatiranju. Tako se v idejah ponujajo alternativni koncepti ustvarjanja in življenja, v katerem človeška aktivnost izhaja iz potrebe po izražanju in ne iz prisile, ki jo povzročata preplet

³³ Njihove aktivnosti so pogosto usmerjene v bolj propagandne namene (letaki, časopisi, radio, založništvo anarhistična literatura) in gradnjo širših skupnostnih projektov, kot so kooperative, radikalno izobraževanje (diskusije, delavnice).

³⁴ Skvotirani prostori za bivanje, avtonomni kulturni, politični in socialni centri, ljudske kuhinje in številni skupnostni projekti razdeljevanja hrane (Küche für alle (Küfa), Food not Bombs (FNB)), brezplačne tržnice ipd. V Sloveniji takšne prakse lahko iščemo v AKC Metelkova mesto, Tovarni Rog in drugih samoorganiziranih avtonomnih projektih.

neoliberalnega individualizma in gonje za preživetje v okvirih globalnega kapitalizma.

Utopije so povsod

V prispevku smo poskušali proučiti preplet razlik med politično teorijo in utopijo ter socialnim in individualističnim anarhizmom. Politično teorijo, ki jo razumemo kot izraz socialnega anarhizma, ki utopije uporablja predvsem kot miselni preizkus, kot nekaj, kar je politična filozofija v svoji idealno-tipski obliki. V nasprotju s tem pa se v individualnih tokovih kažejo nasprotni težnje; idealno tipskih družbenih modelov ne mislijo in jih zapisujejo, temveč vsako, še tako utopično željo preizkusijo. Tako se prakse nenehno spreminjajo in so težje zajemljive. Anarhijo želijo živeti in pogosto niti ne čutijo potreb, da bi omenjali njeno ime. Med socialno anarhističnimi tokovi pa se pojavlja mnenje, da je identifikacija z idejo potrebna, da se izognemo vsem nevarnostim rekuperacije praks, principov in metod. Zato vsakdanje prakse pogosto pojmujejo kot težavne in želijo idejo razvijati pod oznako specifične tradicije in zgodovine. Območje utopičnega razumejo kot vodilo revolucionarne aktivnosti, utopičnost kot nenehno spreminjajoči se cilj in stanje, do katerega pripelje socialna revolucija. Toda ti tokovi niso teoretski, saj se v organiziranih oblikah pojavljajo številne prakse preizkušanja drugačnih odnosov pri graditvi širših družbenih gibanj.

Utopije se lahko razvijajo v širših družbenih gibanjih in s tem postajajo element družbenih sprememb. Pri utopijah se sicer kaže problem zaključenosti in izključevalnosti utopičnih modelov, s čimer se možnost realizacije čedalje bolj umika. Stalna redefinicija in fluidnost pa omogočata preklap iz fikcije v realnost. Tako se pri številnih skupnostih v uporabi pojavljajo prakse, ki bi jih lahko imenovali utopične, vendar pa niso oblikovane po idealnem, že vnaprej zapisanem sistemu organiziranja in delovanja, temveč načela delovanja definirajo skozi prakso in utopične modele ter se ves čas presprašujejo in znova ustvarjajo. Raznolikost anarhističnih idej in posledična delitev na tokove pa se kljub shizmam in pogosto tudi umanjkanja prepletanja med njimi – morda prav prek utopij kot heterotopij – predstavlja kot tista središčna vez anarhizma, torej kot odsev ideje pluralnosti in razvijanja neskončnih možnosti, ki jih omogoča domišljija. Meje domišljije obstajajo le v okvirih sistemov prisile in avtoritete, ravno tistih sistemih, proti katerim je anarhistično gibanje usmerjeno in je v tem tudi enotno.

Literatura

- ANARCHIST FEDERATION (2008): *Beyond Resistance, Revolutionary Manifesto*. London: AF.
- ANARCHIST FEDERATION (2013): *Beyond Perfection: What we can Learn from Science Fiction Anarchist Utopias*. Organize! (80): 10–13.
- BLACK, BOB (1997): *Anarchy after Leftism*. Dostopno na: <http://theanarchistlibrary.org/library/bob-black-anarchy-after-leftism> (8. april 2014).
- BONANNO, ALFREDO (1987/1988): *Propulsive Utopia*. London: Elephant Editions.
- BONANNO, ALFREDO (1977): *Fictitious Movement and Real Movement*. London: Elephant Editions.
- BONANNO, ALFREDO (1998): *The Insurrectional Project*. London: Elephant Editions.

- BOOKCHIN, MURRAY (1997): *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm*. Dostopno na: <http://www.spunk.org/library/writers/bookchin/sp001512/index.html> (15. junij 2014).
- BAUMAN, ZYGMUNT (1976): *Socialism: The Active Utopia*. London: George Allen in Unwin Ltd.
- COLECTIVO SITUACIONES (2003): *On the Researcher-Militant*. Dostopno na: http://eipcp.net/transversal/0406/colectivosituaciones/en/base_edit#_edn5 (3. maj 2014).
- CRIMETHINC. (2001): *Days of War, Nights of Love: CrimethInc for Beginners*. Olympia: CrimethInc.
- CRIMETHINC. (2008): *Expect Resistance, A Field Manual*. Salem: CrimethInc.
- FOUCAULT, MICHEL (1984): *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Dostopno na: web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf (13. junij 2014).
- GELDERLOOS, PETER (2007): *Insurrection vs. Organization*. Dostopno na: <http://theanarchistlibrary.org/library/peter-gelderloos-insurrection-vs-organization> (8. maj 2014).
- GODWIN, WILLIAM (1842): *An Enquiry Concerning Political Justice and its Influence on General Virtue and Happiness*. Dostopno na: http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/godwin/PJfrontpiece.html#contents (15. julij 2014).
- GORDON, URI (2008): *Anarchy Alive, An Anti-authoritarian Politics from Practice to Theory*. London: Pluto Press.
- GORDON, URI (2009): Utopia in Contemporary Anarchism. V *Anarchism and Utopianism*, L. Davis in R. Kinna (ur.), 260–275. Manchester in New York: Manchester University Press.
- GRAEBER, DAVID (2011): Novi anarhisti. V *Antologija anarhizma 3*, Ž. Vodovnik (ur.), 223–236. Ljubljana: Krtina.
- HOBBSAWM, ERIC (2000): *Bandits*. London: Weidenfeld in Nicolson.
- THE INVISIBLE COMMITTEE (2007): *The Coming Insurrection*. Dostopno na: <http://tarnac9.wordpress.com/texts/the-coming-insurrection/> (15. september 2013).
- KINNA, RUTH (2005): *Anarchism*. Oxford: Oneworld Publications.
- KROPOTKIN, PETER (1986): Anarhistični komunizem. V *Antologija anarhizma 1*, R. Rizman (ur.), 314–321. Ljubljana: Krt.
- KROPOTKIN, PETER (2009): *Mutual Aid, A Factor of Evolution*. London: Freedom Press.
- LIBERTAD, ALBERT: *Freedom*. Dostopno na: <http://theanarchistlibrary.org/library/albert-libertad-freedom> (8. maj 2014).
- LUXEBURG, ROSA (1977): *Izbrani spisi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MALATESTA ERRICO (1986): Anarhizem in oblast. V *Antologija anarhizma 2*, R. Rizman (ur.), 433–444. Ljubljana: Krt.
- MALATESTA ERRICO (1986): Anarho-komunistični program. V *Antologija anarhizma 2*, R. Rizman (ur.), 444–455. Ljubljana: Krt.
- MAXIMOV, GREGORI (1953): *The Political Philosophy of Bakunin*. New York: The Free Press.
- MORE, THOMAS (1958): *Utopija*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- NEAL DAVE (2011): Ideologija ali metodologija. V *Antologija anarhizma 3*, Ž. Vodovnik (ur.), 203–215. Ljubljana: Krtina.
- OAKESHOTT, MICHAEL (2004): What is History? And Other Essays. V *Collected works*, L. O'Sullivan (ur.). Charlottesville: Exeter, Imprint Academic.
- PRICE, WAYNE (2013): Anarchism Utopian or Scientific. *Organize!* (80): 14–22.
- PROUDHON, PIERRE-JOSEPH (1851): *On the General Idea of the Revolution in the Nineteenth Century*. Dostopno na: <http://fair-use.org/p-j-proudhon/general-idea-of-the-revolution/> (15. januar 2014).
- REEDY, PATRICK (2002): Keeping the Black Flag flying: Anarchy, Utopia and the Politics of Nostalgia.

Sociological Review Monograph, 50(2), 169–188.

ROCKER, RUDOLF (1988): *Anarchism and Anarcho-Syndicalism*. London: Freedom Press.

SKIRDA, ALEKSANDRE (2002): *Facing the Enemy, A History of Anarchist Organization from Proudhon to May 1968*. Edinbrgh: Oakland, AK Press.

STIRNER, MAX (1907): *The Ego and His Own*. Dostopno na: <http://theanarchistlibrary.org/library/max-stirner-the-ego-and-his-own> (5. februar 2014).

SCHÖNPFUG, KARIN (2008): *Feminism, economies and Utopia*. Oxon, New York: Routledge.

THOREAU, HENRY DAVID (1848): *Civil Disobedience*. Dostopno na: <http://theanarchistlibrary.org/library/henry-david-thoreau-civil-disobedience> (7. aprila 2014).

TUCKER, BENJAMIN (1926): *Individual Liberty, Selections From the Writings of Benjamin R. Tucker*. New York: Vanguard Press.

VANEIGEM, RAOUL (1963/1965): *The Revolution of Everyday Life*. Dostopno na: <http://theanarchistlibrary.org/library/raoul-vaneigem-the-revolution-of-everyday-life> (7. maj 2014).

VAN DER WALT, LUCIEN in SCHMIDT, MICHAEL (2009): *Black Flame: The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism*. Oakland: AK Press.

WARD, COLIN (1973): *Anarchy in Action*. London: Allen in Unwin.

WILDE, OSCAR (2001): *The Soul of Man under Socialism and Selected Critical Prose*. London: Penguin Books.

WILLEMSSEN, TINEKE (1997): *Feminism and Utopias: An Introduction*. V *Feminism and Utopias in a Postmodern Era*, A. Lenning, M. Bekker in I. Vanwesenbeek (ur.), 4–19. Tilburg: University Press Tilburg.

WILSON, LAMBORN, PETER (1997): *Piratske utopije in začasne avtonomne cone*. Ljubljana: Ad-Hocracy.

WOODCOCK, GEORGE (1962): *Anarchism, A History of Libertarian Ideas and Movements*. Cleveland, New York: Meridian Books, The World Publishing Company.

ZERZAN, JOHN (2009): *Future Primitive*. Dostopno na: <http://www.eco-action.org/dt/futureprim.html> (15. marec 2014).